

ALEX DAFNER

KADIMA! ZNACZY NAPRZÓD

WŚRÓD SIEDMIUSET SIEDEMNASTU SKAZAŃCÓW, PRZYWIEZIONYCH W 1788 ROKU STATKAMI PIERWSZEJ FLOTYLLI DO ZATOKI BOTANICZNEJ, BYŁO MOŻE CZTERNASTU ŻYDÓW. CZTERDZIEŚCI LAT PÓŹNIEJ ŻYCIE POWSTAŁEJ TAM GMINY ŻYDOWSKIEJ OKRZEPEŁO JUŻ NA TYLE, ŻE POWOŁAŁA ONA SWOJĄ PIERWSZĄ KONGREGACJĘ. ÓWCZEŚNI ŻYDOWSCY OSADNICY MIELI PRZEWAŹNIE KORZENIE ANGLO-NIEMIECKIE. MAŁE GRUPY PRZYBYSZÓW MÓWIĄCYCH W JIDYSZ ZACZĘŁY POJAWIAĆ SIĘ W AUSTRALII DOPIERO PO ODKRYCIU ZŁOŻ ZŁOTA, CZYLI W POŁOWIE XIX WIEKU. W 1911 ROKU ZAŁOŻONO ŻYDOWSKI OŚRODEK KULTURY I BIBLIOTEKĘ NARODOWĄ, NADAJĄC MU NAZWĘ KADIMA [NAPRZÓD]. W TYM SAMYM TAKŻE CZASIE ZACZĄŁ DZIAŁAĆ ŻYDOWSKI TEATR. PIERWSZY NUMER GAZETY W JIDYSZ WYSZEDŁ W 1937 ROKU, ZAŚ ROK PÓŹNIEJ SWOJE OPOWIADANIA O AUSTRALII ZACZĄŁ WYDAWAĆ POCHODZĄCY Z ŁODZI PIONIER LITERATURY JIDYSZ, PINCHES GOLDHAR¹.

Po II wojnie światowej i Holocauście w Australii osiedliła się nowa fala imigrantów i uchodźców żydowskich, wśród nich kilka tysięcy ocalałych z Zagłady. Przybyszów skierowano głównie do Melbourne i Sydney. Tak powstała w Australii niewielka kolonia Żydów, dla których jidysz był językiem ojczystym. Melbourne stało się w ten sposób jednym z najaktywniejszych ośrodków kultury jidysz na świecie, która stała się spoiwem dla pokolenia powojennych imigrantów. Obecnie tutejsza wspólnota żydowska jest wielokulturową społecznością, której członkowie wywodzą się z osiemdziesięciu różnych środowisk językowych i terytoriów geograficznych. Ta różnorodność sprawia, że australijscy Żydzi muszą posilkować się angielskim. Współczesna społeczność żydowska w Australii należy do najprężniejszych i najdojrzałszych w całej diasporze.

Kadima [z hebr. *naprzód*], czyli Żydowska Biblioteka Narodowa, instytucja jidysz o największym znaczeniu w Australii, powstała 95 lat temu, 26 grudnia 1911 roku. Początkowo mieściła się przy Bourke Street 59, w sąsiedztwie Parlamentu stanu Wiktoria, w centrum Melbourne. Jej założycielami byli głównie imigranci żydowscy z Polski, Litwy i Rosji, którzy wówczas przybyli do Australii. Komitet założycielski i 80 pierwszych członków organizacji postanowiło zorganizować otwarcie tej świeckiej instytucji kulturalnej *dawke* [tu: „akurat, właśnie”, przyp. tłum.] w drugi dzień Świąt Bożego Narodzenia. W 1915 roku Kadima przeniosła się do dzielnicy Carlton, leżącej nieopodal śródmieścia Melbourne, dokąd niskie czynsze przyciągały całe rzesze imigrantów. Pod koniec „wojny, która miała położyć kres wszystkim wojnom”² działalność Kadimy ustała niemal

1 >> O postaci Pinchasa Goldhara traktuje jedno z drukowanych w tym numerze opowiadań Josla Birsztejna.

2 >> Nawiązanie do przemówienia prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona, który ogłaszając przystąpienie USA do wojny 2 kwietnia 1917 roku, powiedział: „Obiecuję wam, że to będzie ostatnia wojna – wojna, która położy kres wszystkim wojnom” oraz do Biblii (Ez, 38–39 oraz Ap, 16, 14–16) [przyp. tłum.].

W czasie, gdy sytuacja w Europie ulegała pogorszeniu, a do Melbourne przybyli tacy żydowscy luminarze, jak warszawski (choć urodzony w Galicji) poeta Mejlch Rawicz i wileński pedagog Josef Giligicz, Kadima wydała pierwszą w historii Australii książkę napisaną w jidysz – *Der Ojstraliszer Almanach* [Almanach Australijski] (1937).

całkowicie. W 1919 roku walki wśród członków, a w zasadzie batalia między lewicowymi sympatykami rewolucji październikowej 1917 roku a syjonistycznymi zwolennikami Deklaracji Belfoura z tego samego roku, doprowadziły do wchłonięcia Kadimy przez prosyjonistyczną organizację Hatchia. Cykl wykładów przybyłego w 1921 roku pisarza i dramaturga Pereca Hirszbejna, jednego z najznamienitszych przedstawicieli ówczesnej literatury jidysz, którego przyjmowano niczym gwiazdę filmową, stał się zapowiedzią nowej, dynamicznej epoki obecności jidysz. Jednak pięć lat później Kadima zerwała z Hatchią, stając się na powrót organizacją niezależną. W 1933 roku, kiedy Hitler doszedł do władzy w Niemczech, Kadima była już prężnie działającym ośrodkiem kulturalnym z nową, większą siedzibą w Carlton. W nowym gmachu mieściła się też sala teatralna z widownią na czterysta osób i biblioteka. Kadima zyskała też nową nazwę: Żydowski Ośrodek Kultury i Biblioteka Narodowa. Jej działalność przybierała formy wykładów, recitali, koncertów, debat i spektakli teatralnych. Powołano też komitet młodzieżowy, którego zadaniem było koordynowanie działań adresowanych specjalnie do coraz liczniejszego grona młodych członków tej instytucji.

W czasie, gdy sytuacja w Europie ulegała pogorszeniu, a do Melbourne przybyli tacy żydowscy luminarze, jak warszawski (choć urodzony w Galicji) poeta Mejlch Rawicz i wileński pedagog Josef Giligicz, Kadima wydała pierwszą w historii Australii książkę napisaną w jidysz – *Der Ojstraliszer Almanach* [Almanach Australijski] (1937). Rok później pionier jidysz, łódzki pisarz Pinches Goldhar, ogłosił swoje znakomite *Dercejlungen fun Ojstralie* [Opowiadania australijskie], a w 1939 roku pod jego redakcją zaczął wychodzić w jidysz tygodnik zatytułowany „Di Jidisze Najes”. Pod wpływem napływających z Europy wieści o zbliżającej się katastrofie wspólnota żydowska w Melbourne zaczęła angażować się w działania polityczne. Jedną z akcji była,

zainicjowana przez „Kadimę”, manifestacja przeciw ustawom norymberskim. Kadima wielokrotnie angażowała się w tego typu działalność. W 1945 roku ośrodek zorganizował uroczystości dla upamiętnienia pierwszej rocznicy powstania w getcie warszawskim, a w 1948 roku świętował powstanie żydowskiego państwa w Izraelu. Po 1948 roku, gdy do Australii zaczęli przybywać falami ocaleni z Zagłady, Melbourne stało się drugą po Izraelu pod względem liczebności ojczyznę ocalałych z wojny.

W 1950 roku „Kadima” liczyła już 1000 członków i wkrótce stała się najważniejszym ośrodkiem życia kulturalnego i intelektualnego rosnącej społeczności żydowskiej zamieszkującej Carlton i Brunswick (dzielnice Melbourne).

Nieliczni ocaleni wybitni artyści i aktorzy jidysz z Polski, jak Jankew Wejslic i Rachela Holcer, należący do imigrantów, którzy znaleźli schronienie w Melbourne, założyli nowy zespół teatralny, któremu niebawem nadali nazwę Dowid Herman Teater baj der Kadime na cześć słynnego reżysera Trupy Wileńskiej. Tak rozpoczął się wspaniały okres widowisk teatralnych najwyższego lotu. W 1953 roku teatr wystawił 5 różnych sztuk. Liczba członków „Kadimy” sięgnęła 1300.

W spotkaniach i wykładach organizowanych przez Kadimę uczestniczyło wielu znanych pisarzy, artystów i naukowców, m.in. Awrom Suckewer, Szymon Dżigan, Zygmunt i Rosa Turkow, Ida Kamińska, Dina Halpern, prof. Awrom Nowersztern, Michael Alpert i wielu innych.

Te gościnne prezentacje i występy dopełniało swą twórczością znakomite grono miejscowych talentów, prelegentów, pisarzy i poetów. Wielu miejscowych twórców publikowało swoje utwory w kadimowym magazynie literackim „Di Melbourne Bleter”. Dział jidysz jest od lat redagowany przez pisarza i prezentera radiowego Moische Ajzenbuda, angielski zaś – przez grono pisarzy

Kiedy myśli się o Australii, przed oczami pojawia się od razu Opera w Sydney czy Uluru (znana jako Ayers Rock), leżąca na Terytorium Północnym. Ale gdy myślimy o jidyszowej Australii, pierwsze skojarzenie to Melbourne. Jego mówiąca w jidysz społeczność jest co prawda niewielka, ale dobrze znana ze swojej działalności na rzecz kultury jidysz. Pytanie, które wielu zadaje, brzmi: „Skąd ta sława?”.

Cóż – dla tych, którzy mieszkają w Melbourne, odpowiedź jest oczywista. Można tu znaleźć najbardziej znanych na świecie nauczycieli, piosenkarzy, aktorów i pisarzy jidysz. W żydowskiej społeczności Melbourne działa kilkanaście szkół nauczających języka jidysz, na czele z Sholem Aleichem College, który jest jedyną dzienną szkołą oferującą zajęcia w jidysz w pełnym wymiarze. Niektóre ze szkół przygotowują do egzaminów wstępnych z jidysz, do których uczniowie biegle znający język mogą podchodzić od 2006 roku. Z kolei Monash University oferuje studentom własne kursy językowe od poziomu początkującego do zaawansowanego. Co więcej, jidysz można też uczyć się w systemie lekcji indywidualnych.

Zachwył w Melbourne budzi działający tam teatr prezentujący sztuki w języku jidysz. Po długim okresie przerwy, teatr jidysz wrócił w maju 2010 roku spektaklem *Chai Society* napisanym i wystawionym przez kilkunastu studentów razem z ich nauczycielami, Tomim Kalinskim i Freydim Mrockim. Tego typu przedstawienia, a także występy grup klezmerskich, takich jak Klezmania, wprowadzają społeczność żydowską w Melbourne do kultury jidysz, nie wymagając przy tym płynnej znajomości języka. W Melbourne działa też stworzony przy żydowskiej partii socjalistycznej Bund chór Mir Kumen On¹. Chór śpiewa tylko w jidysz i jak dotąd występował w Żydowskim Muzeum miasta Melbourne podczas imprez okolicznościowych i corocznych uroczystości upamiętniających powstanie w getcie warszawskim. Teatr i muzyka od zawsze odgrywały ważną rolę w promowaniu społeczności jidysz w Melbourne oraz przyciągały kolejne pokolenia entuzjastów tego języka.

Bund, działający w Australii od 1928 roku, oraz młodzieżowa organizacja SKIF² aktywna tu od roku 1950 to dwie instytucje, które swoją działalnością wspomogły rozwój mówiącej w języku jidysz społeczności. Obie organizują liczne spotkania, wykłady, obozy nauki języka, chóry, projekcje filmów. Idąc z duchem czasu, Bund stara się włączać elementy języka i kultury jidysz do pozostałych żydowskich imprez, odbywających się w języku angielskim. W ten sposób, poprzez różne działania i przedsięwzięcia, tworzy się szczególna, pozytywna przestrzeń dla języka i kultury jidysz, z której tak słynie Australia.

przełożyła Katarzyna Kazimierowska

Dvora Zylberman – mieszka w Melbourne, w Australii, gdzie studiuje pedagogikę i język jidysz na Monash University. Pochodzi z rodziny o długiej tradycji bundowskiej. Jest jedną z głównych działaczek SKIF-u.

MELBOURNE DLA WTAJEMNICZONYCH

DVORA ZYLBERMAN

1 >> *Mir kumen on* (jid. *nadchodzimy*) – tytuł filmu jidysz nakręconego w 1936 roku przez Aleksandra Forda, w wersjach innojęzycznych miał on kilka odmian (pol. *Droga młodych*, ang. *Children must laugh*, fr. *Nous arrivons*). Jest to fabularyzowany dokument nakręcony w Sanatorium im. Władimira Medema w Miedzeszynie dla dzieci z ubogich rodzin, zagrożonych gruźlicą

(w trakcie nagrywania filmu przebywał tam Marek Edelman), zrobiony z inicjatywy jednego z zarządców, Szlomy Glińskiego, finansowany przez żydowską partię socjalistyczną Bund. Film objęty został zakazem cenzury pod zarzutem propagowania idei komunistycznych, był prezentowany na pokazach prywatnych oraz zagranicą. W 1942 roku jego skrócona wersja została pokazana w Wielkiej Brytanii, pod koniec filmu pojawiła się informacja, że wszyscy jego bohaterowie zostali zamordowani przez nazistów w 1942 roku [przyt. red.].

2 >> Socjalistischer Kinder-Farband (SKIF) – utworzona w dwudziestolecie międzywojennym dziecięca przybudówka socjalistycznej partii żydowskiej Bund. Jej rolą było wychowanie dzieci (pochodzących głównie z rodzin robotniczych) w duchu socjalistycznym na przyszłych członków organizacji młodzieżowej (Cukunft), a potem partii. Zbiórki skifistów odbywały się raz w tygodniu – dzieci poznawały ideologię Bundu oraz historię i kulturę jidysz. W ramach działalności SKIF-u organizowane były kolonie letnie oraz świetlice dla dzieci z rodzin najuboższych. Ostatnią istniejącą jednostką SKIF-u jest organizacja utworzona w 1950 w Melbourne.

i redaktorów, do których należeli: Serge Liberman, Arnold Zable, Yvonne Fein, Zoi Juvris, a obecnie także piszący te słowa.

Na przełomie lat 50. i 60., gdy społeczność żydowska zapuszczała coraz silniejsze korzenie i stawała się zamożniejsza, jej członkowie zaczęli się przenosić z Carlton do pełnych zieleni przedmieść Melbourne zamieszkałych przez klasę średnią, jak Caulfield i Brighton. Kadima, opuszczana zwolna przez dawnych użytkowników, musiała zatem za nimi podążyć i znów się przeprowadzić. W tych samych okolicach miasta postawiono przestronny Leo Fink Hall przy Selwyn St. w Elsternwick. O wyborze tego miejsca bez wątplenia zdecydował fakt, że na jego tyłach mieścił się gmach najstarszego działającego kina w Melbourne: The Classic Cinema. Po niewielkiej modernizacji i dobudowie dodatkowych pomieszczeń na garderoby, bardzo aktywny zespół Dovid Herman Teater baj der Kadime mógł dawać w Classic dwa razy więcej spektakli. Kiedy w 1970 roku w teatrze australijskim do głosu doszło młodsze pokolenie, w Kadimie młody zespół teatralny Melbourne Yiddish Youth Theatre at the Kadimah zaczął wystawiać angielskie sztuki w przekładzie na jidysz oraz klasykę jidyszowego teatru. Po odejściu głównych aktorów starszej trupy, Dovid Herman Theatre przestał występować, ale młodszy zespół grał do końca lat 90. XX wieku.

W 1986 roku, pod pełnym zaangażowaniem kierownictwem aktorki starszego pokolenia, Racheli Lewity, zaczęto organizować *Środy w Kadimie*, czyli cotygodniowe spotkania towarzyskie, służące wymianie bieżących wiadomości oraz organizacji imprez kulturalnych i rozrywkowych. Dziś prowadzone przez wolontariuszy *Środy* mają się znakomicie. Kadimie nadal udaje się organizować około 50–60 imprez każdego roku, co czyni zeń jedną z najbardziej aktywnych organizacji we wspólnocie żydowskiej.

Dzieje Kadimy to historia wzorowej służby i samorządności, znakomity przykład kulturowej autonomii w coraz bardziej zróżnicowanym etnicznie i wielokulturowym społeczeństwie. Kadima zaspokajała istotne potrzeby kulturalne, językowe, intelektualne i społeczne rodzącej się wspólnoty wysiedlonych żydowskich imigrantów. Przyszłość stawia wyzwania nowego rodzaju, gdyż Kadima musi sprostać potrzebom drugiego i trzeciego pokolenia urodzonych w Australii Żydów, dzieci wędrowców, dla których ten kraj i ta instytucja stały się prawdziwym „domem z dala od domu”, który został tak bezlitośnie zniszczony na zawsze.

przełożyła Iwona Szymaniak

Zachwyty w Melbourne budzi działający tam teatr wystawiający sztuki w języku jidysz. Po długim okresie przerwy, teatr jidysz wrócił w maju 2010 roku spektaklem *Chai Society* napisanym i wystawionym przez kilkunastu studentów razem z ich nauczycielami, Tomim Kalinskim i Freydim Mrockim.

Alex Dafner, urodził się w Łodzi w 1949 roku, dziesięć lat później wyemigrował z rodzicami do Australii. Tam kontynuował naukę języka jidysz w szkółce niedzielnej Sholem Aleichem i w młodzieżowym ruchu SKIF-BUND. Pracował jako nauczyciel w szkole średniej. Od 1980 roku pracuje jako producent programu radiowego w jidysz w SBS Radio (www.sbs.com.au/yiddish), jest także prezesem Żydowskiego Centrum Kulturalnego i Biblioteki Narodowej „Kadima” (www.kadimah.org.au) oraz członkiem Rady Muzeum Holocaustu i Centrum Badań w Melbourne (www.jhc.org.au).

